

**ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ПРОТИ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ****THE CONCEPT AND TYPES OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST
THE BORDER SECURITY OF UKRAINE**

Цвеліх П.В., аспірант кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»
orcid.org/0009-0006-2261-1832

У статті аналізується кримінально-правова природа посягань, передбачених ст. ст. 332–334 КК України. Робиться висновок, що законодавчий підхід, відповідно до якого зазначені діяння спрямовані на недоторканість державних кордонів є помилковим, оскільки остання є складовою національної безпеки, що охороняється I розділом Особливої частини, а згадані кримінальні правопорушення не здатні завдати їй шкоди. Критично оцінюється позиція розробників проєкту нового КК України щодо впровадження таких об'єктів кримінально-правової охорони, як порядок перетинання державного кордону України та міграційний режим. Доводиться, що об'єкт злочинів, передбачених ст. ст. 332–332² та 334 (у частині вльоту в Україну або вильоту з неї без відповідного дозволу) залягає у площині прикордонної безпеки держави. Визначаються складові прикордонної безпеки, серед яких виокремлюються безпека державного кордону, безпека перетинання державного кордону, безпека перетинання меж тимчасово окупованої території України, безпека перетинання лінії зіткнення в районі проведення антитерористичної операції або неконтрольованої ділянки державного кордону України в цьому районі, безпека переміщення товарів до районів або з району проведення антитерористичної операції, безпека прикордонної інфраструктури, безпека контрольованих прикордонних районів та безпека міграційних процесів. Зазначається, що у кримінально-правовій площині поняття прикордонної безпеки обмежується лише безпекою перетинання державного кордону або меж тимчасово окупованої території України, оскільки безпека державного кордону є складовою національної безпеки, а посягання на інші із зазначених складових як кримінально-протиправні діяння чинним КК поки що не передбачені. Аргументується висновок, що безпека перетинання державного кордону не може зводитися лише до стану його захищеності від незаконного перетинання, а має включати до себе і захищеність від правомірного (тобто через пункти пропуску з належними документами) перетинання з метою завдання шкоди національній, державній або громадській безпеці, на підставі чого доводиться, що за своєю кримінально-правовою природою перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258⁶) є злочином проти прикордонної безпеки України. Пропонується визначення кримінальних правопорушень проти прикордонної безпеки України та вирішується питання щодо системи таких посягань.

Ключові слова: об'єкт кримінально-правової охорони, держава, недоторканість державних кордонів, національна безпека, прикордонна безпека, перетинання державного кордону, кримінальні правопорушення, система кримінальних правопорушень.

The article analyzes the criminal-legal nature of the encroachments provided for in Articles 332–334 of the Criminal Code of Ukraine. It is concluded that the legislative approach, according to which the specified actions are aimed at the inviolability of state borders, is erroneous, since the latter is a component of national security, which is protected by Section I of the Special Part, and the aforementioned criminal offenses are not capable of causing harm to it. The position of the developers of the draft of the new Criminal Code of Ukraine regarding the introduction of such objects of criminal-legal protection as the procedure for crossing the state border of Ukraine and the migration regime is critically assessed. It is proved that the object of the crimes provided for in Articles 332–332² and 334 (in terms of entering Ukraine or leaving it without appropriate permission) lies in the plane of state border security. The components of border security are determined, among which the security of the state border, the security of crossing the state border, the security of crossing the borders of the temporarily occupied territory of Ukraine, the security of crossing the contact line in the area of the anti-terrorist operation or the uncontrolled section of the state border of Ukraine in this area, the security of the movement of goods to or from the area of the anti-terrorist operation, the security of border infrastructure, the security of controlled border areas and the security of migration processes are distinguished. It is noted that in the criminal law sphere, the concept of border security is limited only to the security of crossing the state border or the borders of the temporarily occupied territory of Ukraine, since the security of the state border is a component of national security, and encroachments on other of the specified components as criminal and unlawful acts are not yet provided for by the current Criminal Code. The conclusion is argued that the security of crossing the state border cannot be reduced only to the state of its protection from illegal crossing, but should also include protection from lawful (i.e. through checkpoints with proper documents) crossing with the aim of harming national, state or public security, on the basis of which it is proved that by its criminal-legal nature, crossing the state border of Ukraine for terrorist purposes (Article 258⁶) is a crime against the border security of Ukraine. The definition of criminal offenses against the border security of Ukraine is proposed and the issue of the system of such encroachments is resolved.

Key words: object of criminal-legal protection, state, inviolability of state borders, national security, border security, crossing the state border, criminal offenses, system of criminal offenses.

Постановка проблеми. У період розробки та прийняття нового кримінального законодавства України доволі гостро постають питання систематизації тих чи інших кримінальних правопорушень не тільки виходячи із досягнень національної кримінально-правової науки, а й із врахуванням здобутків суміжних галузей знань, зокрема, і вітчизняної прикордоннології, де доволі ustalеним є поняття прикордонної безпеки держави, яке на відміну від використаної у розділі XIV чинного Кримінального кодексу (далі КК) України категорії дозволяє правильно визначити об'єкт діянь, передбачених ст. ст. 258⁶, 332–334 та створити певні підвалини для все-

бічної кримінально-правової охорони інтересів держави в її прикордонному просторі.

Огляд останніх досліджень і публікацій свідчить, що у вітчизняній кримінально-правовій теорії об'єкт посягань, про які йдеться у ст. ст. 332–334 КК, пов'язується або з суспільними відносинами з охорони суверенітету України, територіальної цілісності і недоторканості її кордонів, або, у переважній більшості випадків, із встановленим порядком перетинання державного кордону України (цю позицію займають і розробники проєкту нового КК), що не зовсім погоджується із справжньою спрямованістю зазначених злочинів.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є доведення тези про необхідність впровадження у кримінально-правову площину поняття прикордонної безпеки, його визначення як об'єкта кримінально-правової охорони, визначення поняття кримінальних правопорушень, що завдають йому шкоди, а також вирішення питання щодо системи таких правопорушень.

Виклад основного матеріалу. За вітчизняним кримінальним законодавством, що передувало чинному КК України, такі діяння як незаконне перетинання державного кордону України, незаконне переправлення осіб через державний кордон України та порушення правил міжнародних польотів (ст. 75, 75¹ та 76 КК УРСР 1960 р.) розглядалися як злочини проти держави.

Чинний КК України такого об'єкта кримінально-правової охорони, як держава, не передбачає. Що ж стосується зазначених вище діянь, то вони розглядаються як кримінальні правопорушення у сфері недоторканості державних кордонів (розділ XIV Особливої частини). Це рішення законодавця скоріше за все є помилковим, оскільки недоторканість державних кордонів виступає складовою національної безпеки, а діяння, передбачені ст.ст. 332-334 КК не здатні завдати шкоди цьому об'єкту кримінально-правової охорони.

Розробники проєкту нового КК України, підготовленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, створеної відповідно до Указу Президента України від 7 серпня 2019 р. № 5814/2019, пропонують повернути у кримінально-правову площину такий об'єкт охорони, як держава.

Книга дев'ятого цього документу має назву «Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України» [1], з чого постає, що держава розглядається як самостійний об'єкт, який не збігається з національною безпекою. Автори проєкту, на жаль, не пояснюють, що саме вони, у цьому випадку, розуміють під державою, зазначаючи лише, що систему передбачених книгою дев'ятою кримінальних правопорушень утворюють діяння проти національної безпеки (Розділ 9.1) та діяння проти певного порядку чи режиму (Розділи 9.2, 9.4, 9.5, 9.6, 9.7 та 9.8), у тому числі, і порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму (Розділ 9.3) [2, с. 346].

У вітчизняних джерелах, той чи інший встановлений законодавцем порядок (переміщення, фінансування, кредитування, оподаткування, випуску, проведення, обігу тощо) доволі часто розглядається як об'єкт відповідних кримінальних правопорушень. Але, як слушно зазначає І. І. Чугуніков, порушення встановленого законодавцем порядку (переміщення, обігу тощо) характеризує не об'єкт, а об'єктивну сторону відповідного діяння. Порушення тих чи інших законодавчих приписів заподіює шкоду не їм, а тому, заради чого вони встановлювалися. До того ж, цей порядок об'єктивно не може називатися шкодою і після вчинення посягання завжди залишається незмінним [3, с. 180]. За справедливим зауваженням О.В. Ободовського, законодавчі положення, якими встановлено порядок проходження військової служби і про які йдеться в частині першій статті 401 КК України, не страждають від кримінальних правопорушень, передбачених у XIX розділі Особливої частини, а тому не є родовим об'єктом цих правопорушень. Таким, на думку автора, виступає бойова готовність та боєздатність збройних Сил України, інших військових формувань, які необхідні для забезпечення воєнної безпеки й оборони України та виконання інших покладених на них завдань [4, с. 26–28]. Д. О. Колодін обґрунтовано акцентує увагу на тому, що скільки б разів не порушувався встановлений порядок формування і діяльності виборчих комісій, порядок реєстрації виборців, порядок висування кандидатів на виборні посади чи порядок проведення передвиборної агітації він не руйнується, оскільки покликаний лише забезпечити те,

заради чого впроваджувався – об'єктивне волевиявлення виборців [5, с. 61].

Слід додати, що при розумінні об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених Розділом 9.3 проєкту, як порядку перетинання державного кордону України, кримінально-правова охорона останнього перетворюється на самоціль, що фактично вуалює справжню спрямованість зазначених діянь.

Отже, встановлений законодавством порядок перетинання державного кордону України не може виступати об'єктом згаданих кримінальних правопорушень, оскільки при їх вчиненні шкоди зазнає не він, а те, заради чого він впроваджувався – державна безпека у прикордонному просторі.

Виходячи з викладеного, по-перше, під державою, як об'єктом кримінально-правової охорони слід розуміти державну безпеку, а, по-друге, функцію видових об'єктів мають виконувати не «порядки» та «режими», а певні різновиди державної безпеки, як стани захищеності життєво важливих інтересів держави у певних сферах її діяльності – інформаційній, прикордонній, здійснення публічної влади та публічного управління, військовій, мобілізаційній, альтернативної служби чи служби цивільного захисту. Таким чином в умовах виокремлення національної безпеки України, як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони, родовим об'єктом діянь, передбачених Розділами 9.2 – 9.8 проєкту має визнаватися не держава, як політико-територіальна організація публічної влади, а державна безпека, складовою якої (видовим об'єктом) є і прикордонна безпека України. У цьому аспекті навряд чи обґрунтованим виглядає рішення розробників проєкту нового КК України як щодо назви книги дев'ятої, де йдеться про кримінальні правопорушення проти держави, так і щодо можливості кримінально-правової охорони національної та державної безпеки у межах одного розділу (книги) Особливої (Спеціальної) частини КК.

У спеціальних джерелах при характеристиці державної політики України у прикордонній сфері, зазвичай, використовуються два поняття – безпека державного кордону та прикордонна безпека. Згадуються вони і на нормативному рівні (про безпеку державного кордону йшлося у попередній редакції ч. 6 ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України», а прикордонна безпека фігурує у п. 25 ч. 1 ст. 1 цього Закону, Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. та Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 р.), хоча легальне визначення цих категорій відсутнє.

Точки зору науковців у зазначеній площині можуть бути зведені до декількох самостійних позицій. Відповідно до першої з них, яка є найбільш поширеною, безпека державного кордону та прикордонна безпека розглядаються як тотожні поняття. При цьому об'єктами безпеки визнаються державний суверенітет, територіальна цілісність України в межах існуючих кордонів та інші життєво важливі інтереси особи (або права та свободи громадян), суспільства (або усі сфери громадського життя і людської діяльності) та держави в її прикордонній сфері (або сфері прикордонної діяльності, державному кордоні та в прикордонному просторі) [6, с. 366; 7, с. 90; 8, с. 98; 9, с. 127]. Представники другої позиції теж виходять з отождествлення безпеки державного кордону та прикордонної безпеки, але об'єкт фактично обмежується недоторканістю державного кордону. Так, наприклад, на думку В.С. Нікіфоренка безпека державного кордону України (прикордонна безпека) – це стан захищеності прикордонної території України, який дає змогу зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечувати недоторканість державного кордону та охорону суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні,

а під загрозами безпеки державного кордону автор розуміє наявні (реальні) та потенційно можливі явища та чинники, що створюють небезпеку для недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні [10, с. 215].

Якщо пригадати, що попередня редакція ч. 6 ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України» такі категорії як «безпека державного кордону» та «охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні» розрізняла, об'єктом прикордонної безпеки мала б визнаватися лише недоторканість державного кордону.

Прихильники третьої позиції вважають, що безпека державного кордону та прикордонна безпека не є тотожними поняттями. Так, наприклад, А. Я. Кзензюк та Ю. Б. Курилюк підкреслюють, що прикордонна безпека не може обмежуватися суто проблемами державного кордону, пунктів пропуску чи контрольованих прикордонних районів. Варто також розглядати й окремі аспекти тимчасової окупації, що здатні завдавати дестабілізуючого фактору в прикордонній сфері України. Тому саме застосування терміну «прикордонна безпека», а не «безпека державного кордону» дозволяє більш широко й змістовно розглядати окреслену проблему [11, с. 21]. На погляд авторів, під прикордонною безпекою держави варто розуміти збалансований стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, а також охоронюваних законодавством про державний кордон інтересів людини, суспільства й держави у прикордонній сфері [11, с. 22].

Врешті речт, ще однією самостійною позицією може вважатися точка зору, відповідно до якої як більш широке поняття має позиціюватися саме безпека державного кордону, а не прикордонна безпека. Так, наприклад, І. М. Шопіна, яка виходить з розуміння безпеки державного кордону як стану захищеності, недоторканості і непопущеності проходження, позначення, порядку утримання та перетинання державного кордону, прикордонних смуг, контрольованих прикордонних районів, а також інших територій та об'єктів інфраструктури, котрі утворюються з метою забезпечення необхідного стану захищеності державного кордону, вважає, що прикордонна безпека є підсистемою для безпеки державного кордону [12].

Слід підкреслити, що серед фахівців переважає думка, що безпека державного кордону (прикордонна безпека) має розглядатися як складова національної безпеки [7, с. 89; 10, с. 215; 11, с. 17], яка аргументується, по-перше, тим, що її об'єктом є суверенітет та територіальна цілісність держави, а, по-друге, посиланням на деякі нормативні джерела, зокрема Закон України «Про державний кордон України», відповідно до ч. 2 ст. 2 якого захист державного кордону України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки.

З приводу викладеного хотілося б зазначити наступне.

По-перше, такі поняття як «безпека державного кордону» та «прикордонна безпека», принаймні у кримінально-правовій площині, не можуть отожденоватися, оскільки мають різні об'єкти – недоторканість державного кордону та інтереси держави у прикордонній сфері відповідно. З кримінально-правової точки зору, недоторканість державного кордону – це сукупність суспільних відносин, які виключають будь-яку агресію з боку однієї держави, декількох держав, міжнародних органів, організацій та об'єднань стосовно іншої держави. На таке розуміння орієнтують і останні зміни, які були внесені до відповідних нормативно-правових актів. Так, згідно ч. 6 ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України» (в редакції Закону №2952-IX від 24.02.2023 р.) Державна прикордонна служба України визнається правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону України. Охорона державного кордону України є невід'ємною складовою загальнодержавної системи

захисту державного кордону і полягає у здійсненні Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а в підводному та повітряному просторі – Збройними Силами України спільно з Державною прикордонною службою України заходів з метою забезпечення недоторканості державного кордону України (ч. 4 ст. 2 Закону України «Про державний кордон України» в редакції Закону № 3232-IX від 13.07.2023 р.). Виклики і загрози національній безпеці України у сфері охорони державного кордону України, спричинені збройною агресією Російської Федерації проти України (розділ «Виклики і загрози» Стратегії інтегрованого управління кордонами в редакції Розпорядження КМУ №660-р від 21.07.2023 р.).

У кримінально-правовій літературі теж цілком слушно підкреслюється, що саме збройне захоплення певної адміністративно-територіальної одиниці країни та проголошення її окремою територією, внаслідок чого змінюються межі держави, призводять до порушення її недоторканості, тоді як, наприклад, спроби особи перемістити прикордонні знаки, які позначають межі території держави, рівно як і виготовлення карти із зміненими межами державного кордону країни до зазначених наслідків призвести не може [13, с. 13–14]. Тим більше, до таких наслідків не може призвести і, скажімо, незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК), хоча не тільки у науково-практичних коментарях [14, с. 695], а й навіть на рівні КК (Розділ XIV Особливої частини) саме недоторканість державних кордонів розглядається як об'єкт цього діяння.

Отже, безпека державного кордону є складовою національної безпеки. Не випадково, про недоторканість України, тобто про недоторканість її державного кордону йдеться у найменуванні ст. 110 КК, хоча диспозиція цієї норми (ч. 1) пов'язує посягання на недоторканість України із умисними діями, які вчинені з метою зміни меж державного кордону України, що деякими фахівцями піддається цілком обґрунтованій критиці, оскільки така вказівка законодавця є не тільки суперечливою і зайвою за змістом, а й має на увазі мету, яка не може бути встановлена через неможливість її існування (змінити кордон країни в результаті вилучення чи переміщення прикордонного знаку неможливо) [13, с. 14].

Слід підкреслити, що такі поняття як державна безпека та захист державного кордону диференціює і Конституція України (ст. 17), з чого теж постає, що зазначені категорії не можуть отожденоватися.

Таким чином, безпека (охорона) державного кордону, що є складовою національної безпеки і прикордонна безпека, яка є складовою державної безпеки мають розглядатися як самостійні поняття, що утворюють окремі об'єкти кримінально-правової охорони.

По-друге, при всій привабливості визначення прикордонної безпеки держави як збалансованого стану захищеності охоронюваних законодавством про державний кордон інтересів людини, суспільства й держави у прикордонній сфері, завдяки якому забезпечується сталий розвиток прикордонних територій, транспарентність державного кордону для здійснення трансграничної діяльності та подорожування осіб [6, с. 366], такий підхід навряд чи може бути підтриманий. Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», яким цей Закон було доповнено Законом №3858-IX від 16.07.2024 р., однією з цілей Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України є створення і підтримання балансу між забезпеченням належного рівня прикордонної безпеки і збереженням відкритості державного кордону України для законного транскордонного співробітництва, а також для осіб, які подорожують. З наведених приписів постає, що законодавець розмежовує прикордонну безпеку і відкритість

(транспарентність) державного кордону, ставлячи за мету встановлення між ними певного балансу. Тому відкритість державного кордону не може розглядатися як складова прикордонної безпеки. Останнє поняття має пов'язуватися виключно з державною безпекою, задля забезпечення якої особа може бути обмежена у своєму праві вільно залишити будь-яку країну, включаючи свою власну [15]. Цілком очевидно, що у цьому випадку про збалансований стан захищеності інтересів держави та людини вже йтися не може, хоча на наявність прикордонної безпеки це не впливає. Так, наприклад, існуюча у сучасних умовах заборона на виїзд за межі України чоловікам віком від 23 до 60 років навряд чи відповідає інтересам цих суб'єктів, хоча цілком погоджується з інтересами держави у її прикордонному просторі. Отже, збалансованість інтересів особи, суспільства і держави має характеризувати не прикордонну безпеку, а режим державного кордону України (ст. 18 Закону України «Про державний кордон України»), який, у разі необхідності, може бути розбалансований шляхом впровадження з боку держави певних обмежень прав та свобод громадян у прикордонній сфері.

Деякі фахівці цілком слушно підкреслюють, що забезпечення належного рівня прикордонної безпеки має досягатися за рахунок розумного балансу між бар'єрністю та контактністю державного кордону, тобто встановлення режиму максимальної «доброзичливості» для законослухняних учасників транскордонного руху та максимальної «непроникненості» у випадку наявності даних про можливе правопорушення [16, с. 79, 85]. Що ж стосується прикордонної безпеки – то це стан захищеності виключно інтересів держави у сфері її прикордонної діяльності.

Підхід переважної більшості науковців до визначення прикордонної безпеки держави, пов'язаний із включенням до кола її об'єктів і недоторканості державного кордону, зумовлює і відповідні уявлення щодо системи суспільно небезпечних посягань на неї. Так, зокрема, до кримінальних правопорушень проти прикордонної безпеки традиційно відносять діяння, передбачені ст. 110 та 110² (в частині фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України) КК України [17, с. 82], що у світлі викладеного вище навряд чи можна визнавати обґрунтованим. Однак, широке розуміння такого поняття, як прикордонна безпека держави, що, інколи, пропонується і на нормативному рівні, не обмежується лише включенням до нього недоторканості державного кордону. Так, відповідно до абзацу першого підрозділу «Протидія транскордонній злочинності» розділу «Стратегічні цілі та завдання з реалізації державної політики у сфері інтегрованого управління кордонами» Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 р. загрозами прикордонній безпеці держави визнаються тероризм, нелегальна міграція, торгівля людьми, контрабанда всіх видів, ухилення від сплати податків та встановлених платежів, організована злочинність тощо. Виходячи з цього, деякі фахівці пропонують доволі розгалужену систему посягань на прикордонну безпеку. Так, наприклад, Ю.Б. Курилюк, поряд із діяннями, передбаченими ст.ст. 110 та 110² КК, до згаданої системи відносить контрабанду (ст. 201 та ст. 305 КК), порушення правил несення прикордонної служби (ст. 413), опір представникам влади, працівникам правоохоронних органів, членам громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцям (ст. 342), посягання на їхнє життя (ст. 348), військові злочини, вчинені прикордонниками (розділ XIX Особливої частини), а також незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332) та порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України і виїзду з неї (ст. 332¹) [17, с. 82].

Не заперечуючи кримінологічного значення наведеної класифікації, яка, насамперед, акцентує увагу на негатив-

них явищах у сфері транскордонних процесів (у згаданий вище Стратегії мова теж йде про протидію транскордонній злочинності, яка є суто кримінологічним поняттям), слід зазначити, що вона знаходиться поза кримінально-правовою площиною. З позиції чинного КК України, такі діяння, як терористичний акт (ст. 258), інші діяння терористичного характеру (ст. ст. 258¹-258⁵), торгівля людьми (ст. 149), контрабанда (ст. ст. 201, 201¹, 201³, 201⁴), ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових) платежів (ст. 212), створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній (ст. 255) спрямовані на інші об'єкти кримінально-правової охорони – громадську безпеку, волю особи або нормальну господарську діяльність, у зв'язку з чим, не можуть розглядатися як кримінальні правопорушення проти прикордонної безпеки. Теж саме стосується і посягань на авторитет органів державної влади і об'єднань громадян (ст.ст. 342, 348) та встановлений порядок несення військової служби (розділ XIX Особливої частини). Така ситуація зберігається і в проєкті нового КК, що згадувався вище. Що ж стосується опору військовослужбовцеві Державної прикордонної служби України або члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону (ст. 9.7.6), то він, хоча і позиціонується як кримінальне правопорушення проти держави, але спрямований на інший видовий об'єкт – порядок публічного управління (розділ 9.7).

Слід зазначити, що у вітчизняній прикордоннології, як інтегральній галузі знань про кордон та супутні прикордонні явища і процеси, пов'язані із забезпеченням прикордонної безпеки [16, с. 77], поняття останньої так чи інакше пов'язують із процесом та результатом (станом) діяльності державних інститутів у прикордонному просторі, під яким розуміють частину території держави, що охоплює державний кордон, прикордонну смугу, контрольовані прикордонні райони, пункти пропуску через державний кордон, територіальне море, внутрішні води, їх підводне середовище, континентальний шельф, виключну (морську) економічну зону, а також повітряний простір над цими територіями, яка має соціально-правові особливості, що обумовлені встановленими режимами: режимом державного кордону, прикордонним режимом, режимом у пунктах пропуску через державний кордон [16, с. 53]. Тому в теорії адміністративного права правопорушення проти прикордонної безпеки традиційно не обмежуються лише незаконним перетинанням або спробою незаконною перетинання державного кордону України (ст. 204¹ КУпАП), порушенням порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України або виїзду з неї (ст. 204² КУпАП), невиконанням рішення про заборону в'їзду в Україну (ст. 203¹ КУпАП) та порушенням порядку в'їзду до району проведення антитерористичної операції або виїзду з нього (ст. 204¹ КУпАП), а включають до себе й інші діяння, зокрема, порушення прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України або режимних правил у контрольних пунктах в'їзду – виїзду (ст. 202 КУпАП) [11, с. 64] та порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції (ст. 204³ КУпАП) [18, с. 630].

За чинним КУпАП згадані діяння розглядаються як правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління (деякі фахівці вважають за доцільне здійснити рекодифікацію адміністративних правопорушень проти прикордонної безпеки України шляхом виключення їх з КУпАП та розміщення у розділі VI «Відповідальність за порушення законодавства про державний кордон України» Закону України «Про державний кордон України» [11, с. 69]), складовою яких є і правопорушення у сфері регулювання міграційних процесів (ст. ст. 203, 204, 205 та 206¹ КУпАП). Питання щодо спрямованості цих діянь на прикордонну безпеку держави в науці адміні-

стративного права залишається спірним. Одні вчені надають позитивну відповідь на це питання [18, с. 630], хоча й пропонують йменувати посягання проти прикордонної безпеки «правопорушеннями у сфері міграційного законодавства і прикордонного контролю» [19, с. 495], інші ж вважають, що шкоду прикордонній безпеці задають лише правопорушення у сфері захисту державного кордону, пунктів пропуску, контрольованих прикордонних районів, включаючи окремі аспекти тимчасової окупації, що здатні створювати дестабілізуючого фактору в прикордонній сфері України [11, с. 21, 64–65].

Не вдаючись до полеміки, слід зазначити, що, по-перше, згадана вище «Стратегія інтегрованого управління кордонами» як одну з загроз прикордонній безпеці держави визнає нелегальну міграцію, яка, на відмінну від терористичного акту, контрабанди, торгівлі людьми тощо, власного об'єкту кримінально-правової охорони не має, а, по-друге, нелегальна міграція, насамперед, пов'язується із незаконним перетином іноземцем або особою без громадянства державного кордону (п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»), хоча може полягати також у порушенні іноземцем правил перебування на території держави, працевлаштуванні без дозволу, недотриманні правил реєстрації чи ухиленні від виїзду після закінчення терміну перебування [20, с. 105]. Таким чином, як уявляється, порушення міграційного режиму цілком можуть розглядатися як діяння, що завдають шкоду прикордонній безпеці, у тому числі і в сфері кримінального права. Такими є і діяння, передбачені ст. ст. 202, 204³ та 204⁴ КУпАП. Але ні безпека міграційних процесів, ні безпека прикордонних смуг, контрольованих прикордонних районів чи пунктів пропуску через державний кордон України, ні безпека переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції чи безпека в'їзду до району проведення антитерористичної операції або виїзду з нього не можуть визнаватися складовими прикордонної безпеки як об'єкта кримінальних правопорушень, оскільки їх охорона чинним КК не встановлена.

Викладене надає підстав стверджувати, що з кримінально-правової точки зору поняття прикордонної безпеки держави охоплює лише безпеку перетинання державного кордону України або меж тимчасово окупованої території України.

Разом з тим, слід зазначити, що безпеку перетинання державного кордону навряд чи обґрунтовано зводити лише до стану його захищеності від незаконного перетинання. Під незаконним перетинанням державного кордону, як у адміністративно-правовій (ст. 204¹ КУпАП), так і в кримінально-правовій (ст. 331 (виключена на підставі Закону №1723-VI від 18.05.2004), ст. 332² КК) площині традиційно розуміється його перетинання у будь-який спосіб поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості. З такого розуміння виходять і розробники проекту нового КК (п. 2 ч. 1 ст. 9.3.1). З цього постає, що безпека перетинання державного кордону не страждає у тих випадках, коли особа перетинає кордон через пункти пропуску з належними документами, хоча й переслідує при цьому мету заподіяння шкоди національній, державній або громадській безпеці. Вірогідно, саме тому законне перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258⁶) як посягання у сфері недоторканості державних кордонів (розділ XIV Особливої частини), законодавець не розглядає, а його законне перетинання з метою заподіяння шкоди інтересам держави (ст. 332²), як і законний в'їзд на тимчасово окуповану територію чи виїзд з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави (ст. 332³), злочинами не вважає.

Як уявляється, такий підхід не може бути підтриманий. Криміноутворюючими ознаками посягань, передбачених

ст. ст. 332¹ та 332² КК, виступають не діяння (порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України чи виїзду з неї та незаконне перетинання державного кордону України є адміністративними правопорушеннями, передбаченими ст. ст. 204² та 204¹ КУпАП – відповідно), а ознаки суб'єктивної сторони (мета заподіяння шкоди інтересам держави) чи суб'єкта (особа, якій заборонено в'їзд на територію України чи представник підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-аг्रेसора). Тому шкода прикордонній безпеці, яка зумовлена розбалансуванням режиму перетинання державного кордону у бік транспарентності на шкоду бар'єрності, завдається незалежно від того, законним чи незаконним було його перетинання. Теж саме стосується і безпеки перетинання меж тимчасово окупованої території України. Не випадково, законність перетинання державного кордону України у межах ст. 258⁶ КК, не позбавляє можливості вважати вчинене діяння навіть тяжким злочином, хоча позиціонування його як посягання проти громадської безпеки викликає певні сумніви, оскільки не тільки реальна шкода, а й загроза її заподіяння цьому об'єкту ще не створюється. Тобто, за великим рахунком йдеться лише про виявлення умислу на здійснення діяльності, яка відповідно до закону є терористичною, що дещо суперечить ч. 1 ст. 2 КК, згідно з якою єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння. З метою подолання зазначеного протиріччя розробники проекту нового КК пропонують окремий склад злочину «Підготовка до терористичної діяльності», однією з форм об'єктивної сторони якого визнається прибуття особи до України з метою здійснення терористичного акту, участі в діяльності терористичної групи чи фінансування тероризму (п. 4 ч. 1 ст. 7.2.8). Таке «діяння» не охоплюється поняттям готування до злочину (ст. 2.6.2) і не дивлячись на використання терміну «підготовка» виявлення умислу теж не «матеріалізує».

Проблему, як уявляється, могла б вирішити зміна місця розташування перетинання державного кордону України з терористичною метою у системі Особливої частини КК та позиціонування його як посягання проти прикордонної безпеки України.

У вітчизняних джерелах до кола посягань у сфері недоторканості державних кордонів традиційно відносять і діяння, передбачені ст. ст. 333 та 334 КК [21, с. 431-432; 22, с. 11]. Однак, питання щодо безпосередніх об'єктів зазначених кримінальних правопорушень вирішується доволі неоднозначно. Так, при визначенні спрямованості діяння, передбаченого ст. 333 КК, в одних випадках стверджується, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину виступають відносини національної безпеки України, її міжнародного авторитету у сфері дотримання міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, недопущення її використання з терористичною та іншою протиправною метою, а недоторканість державного кордону України є лише його додатковим об'єктом [21, с. 441], а в інших – основний безпосередній об'єкт згаданого діяння пов'язується із встановленим порядком здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю [23, с. 775; 24, с. 769]. Врешті решт дискусійним є і питання щодо основного безпосереднього об'єкту порушення правил міжнародних польотів (ст. 334), який або пов'язується із недоторканістю повітряних кордонів України [21, с. 444], або з безпекою міжнародних польотів та безпекою безперешкодного перетинання кордону України одночасно [24, с. 772].

Цілком очевидно, що позиціонування недоторканості державних кордонів лише як додаткових об'єктів у межах складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 333 та ст. 334, не дозволяє розглядати ці діяння як такі, що, насамперед, спрямовані на цей об'єкт кримінально-правової охорони.

Не випадково, пропонуючи систему кримінальних правопорушень проти порядку перетинання державного кордону України, розробники проєкту нового КК не включили до неї діяння, передбачені ст. ст. 333 та 334 чинного КК. Своє рішення щодо ст. 334 вони пояснюють тим, що вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу має кваліфікуватися у таких випадках як незаконне перетинання державного кордону України, а недодержання зазначених у дозволі маршруту, місця посадки, повітряної траси, коридору або ешелону – як кримінальне правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту [2, с. 353]. Тобто, вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу позиціонується як один із способів незаконного перетинання державного кордону і в цьому аспекті його кримінально-правова природа залишається незмінною. Про порушення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, розробники проєкту, при аргументації свого рішення, не згадують [2, с. 353]. Але спрямованість цього діяння на безпеку перетинання державного кордону дійсно викликає певні сумніви. Відповідно до преамбули Закону України від 20 лютого 2003 р. «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» його метою є забезпечення захисту національних інтересів України, дотримання нею міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях. Виходячи з наведених приписів, порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю скоріше є посягання на основи національної безпеки України, громадську безпеку чи міжнародний правопорядок. До того ж, як цілком слушно підкреслюється у науково-практичних коментарях, цей злочин може вчинятися і на території України [14, с. 698; 24, с. 772].

З цього постає, що порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, має іншу спрямованість, аніж прикордонна безпека України. До речі, порушення законодавства в галузі державного експортного контролю, однією з форм об'єктивної сторони якого визнається і неподання або несвочасне подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, звітів та відповідних документів про фактично здійснені міжнародні передачі товарів військового призначення та подвійного використання на підставі отриманих дозволів чи висновків (п. 2 ч. 1 ст. 212² КУпАП) у адміністративно-правовій літературі ніколи не розглядалося як правопорушення у сфері захисту державного кордону (чи у сфері прикордонного контролю або проти прикордонної безпеки) [11, с. 62–65], а за попереднім КК незаконний вивіз за межі України сировини, матеріалів, обладнання для створення зброї, а також військової та спеціальної техніки визнавався посяганням проти громадської безпеки (ст. 228⁶ КК 1960 р.). Зміна кримінально-правової природи зазначеного діяння за чинним КК, скоріше за все, була пов'язана з його розумінням, насамперед, як незаконного вивозу за межі України (згідно первісної редакції ст. 333 йшлося про незаконний вивіз за межі України сировини, матеріалів, обладнання, технологій, що можуть бути використані для створення ракетного, ядерного, хімічного, інших видів зброї, військової та спеціальної техніки, який, за логікою речей, мав визнаватися закінченим злочином з моменту перетинання зазначеними предметами державного кордону України), тобто із належністю цього посягання до кола транскордонних кримінальних правопорушень, специфічного ознакою яких традиційно вважається фізичне перетинання через

державний кордон не тільки осіб, а й товарів чи предметів [16, с. 70]. Однак, оновлена у 2003 р. редакція ст. 333 КК більше не пов'язує порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, з їх обов'язковим незаконним вивозом за межі України. Тому це діяння, у будь-якому випадку, не може розглядатися як посягання проти прикордонної безпеки держави.

Звертає на себе увагу той факт, що розробники проєкту нового КК України, поряд із незаконним перетинанням державного кордону України особою, якій заборонено перебувати на території України (ст. 9.3.4), переміщенням особи через державний кордон України (ст. 9.3.5), сприянням незаконному перетинанню державного кордону України, проїзду через територію України чи держави-члена Європейського Союзу або проживанню в ній (ст. 9.3.6) та незаконним перетинанням державного кордону України (ст. 9.3.8) до кола кримінальних правопорушень проти порядку перетинання державного кордону України відносять і самовільну зміну демаркації державного кордону України. Відповідно до ст. 9.3.9 особа, яка після демаркації державного кордону України прикордонний знак: 1) вилучила; 2) переміщувала або 3) знищила, – вчинила провину. Втім, очевидно, що останнє діяння шкоди порядку перетинання державного кордону не завдає. У той же час, безпека прикордонної інфраструктури є складовою прикордонної безпеки і поряд із безпекою перетинання державного кордону цілком може розглядатися як самостійний об'єкт відповідних посягань. Інакше кажучи, зміна спрямованості діянь, передбачених ст. ст. 332–332² і ст. 334 чинного КК та ст. ст. 9.3.4–9.3.6, 9.3.8 і 9.3.9 проєкту на прикордонну безпеку держави не тільки дозволить доволі чітко визначити їх кримінально-правову природу, а й створити певні підвалини для можливої охорони на рівні КК тих її складових, які поки що, як об'єкти кримінальних правопорушень, не передбачені.

Висновки. Прикордонна безпека держави є певним інтегрованим поняттям, що включає до себе: безпеку державного кордону, безпеку перетинання державного кордону, безпеку перетинання меж тимчасово окупованої території України, безпеку перетинання лінії зіткнення в районі проведення антитерористичної операції або неконтрольованої ділянки державного кордону України в цьому районі, безпеку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції, безпеку прикордонної інфраструктури (прикордонних смуг, прикордонних знаків, пунктів пропуску чи контрольних пунктів державного кордону), безпеку контрольованих прикордонних районів та безпеку міграційних процесів. Однак, у кримінально-правовій площині прикордонна безпека має пов'язуватися лише з безпекою перетинання державного кордону України або меж тимчасово окупованої території України, оскільки безпека державного кордону є складовою національної безпеки, що охороняється першим розділом Особливої частини, а посягання на інші із зазначених складових як кримінально-протиправні діяння чинним КК не передбачені.

Виходячи з цього, під кримінальними правопорушеннями проти прикордонної безпеки України слід розуміти вчинені суб'єктом кримінального правопорушення та передбачені КК суспільно небезпечні винні діяння, що завдають шкоди безпеці перетинання особами державного кордону України або меж тимчасово окупованої території України, тобто стану їх захищеності від незаконного перетинання або перетинання з метою заподіяння шкоди національній, державній або громадській безпеці.

Систему посягань на прикордонну безпеку України утворюють: незаконне перетинання державного кордону України (ст. 332²), вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу (ст. 334), перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258⁶),

незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332) і порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332¹).

У перспективі зазначена система може бути розгалужена як за рахунок збільшення кола суб'єктів незаконного перетинання державного кордону України (наразі це коло обмежене лише особами, яким заборонено в'їзд на територію України та представниками підрозділів збройних

сил чи інших силових відомств держави-агресора), так і шляхом криміналізації випадків перетинання державного кордону з метою заподіяння шкоди державній безпеці (зокрема, з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації) чи включенням до об'єктів кримінально-правової охорони інших складових прикордонної безпеки, як-от безпеки міграційних процесів та безпеки прикордонної інфраструктури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект нового Кримінального кодексу України. Текст проекту станом на 15.10.2025 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-fn.pdf>
2. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ, 2024. 494 с.
3. Чугуніков І.І. Об'єкт і об'єктивна сторона складу злочину: проблеми розмежування. *Вісник Південного регіонального центру національної академії правових наук України*. 2018. №7. С. 167-181.
4. Ободовський О.В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. 652 с.
5. Колодін Д.О. Концептуальні засади кримінально-правової охорони народного волевиявлення в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2025. 440 с.
6. Купрієнко Д.А. Основні поняття та категорії у сфері забезпечення прикордонної безпеки / Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки. 2014. №1 (61). С. 357-368.
7. Цевельов О.Є., Жук С.М. Актуальні питання забезпечення прикордонної безпеки України у системі національної безпеки. *Державне управління*. 2017. №10. С. 88-90.
8. Половников В.В. Охорона та захист державного кордону України як одна із сфер державного управління. *Вісник Південного регіонального центру національної академії правових наук України*. 2019. Вип. 19. С. 98-105.
9. Ганьба О.Б. Правові відносини у сфері прикордонної безпеки України: теоретичні і прикладні проблеми: монографія. Вінниця. ТОВ «ТВОРИ», 2020. 448 с.
10. Нікіфоренко В.С. Теоретичні основи дослідження викликів та загроз при забезпеченні безпеки державного кордону. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2018. №3 (61). С. 211-216.
11. Кзензюк А.Я., Курилюк Ю.Б. Прикордонна безпека України (адміністративно-деліктне забезпечення): монографія. За заг. ред. В.С. Нікіфоренка. Київ: ВД «Дакор», 2024. 176 с.
12. Шопіна І.М. Державна прикордонна служба України як суб'єкт забезпечення національної, державної, прикордонної безпеки та безпеки державного кордону. *International Scientific Journal "Internauka". Series: "Juridical Sciences"*. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-10>
13. Остафійчук Г.В., Олейников Д.О., Сичевський В.В. Розслідування посягань на територіальну цілісність і недоторканість України: наук.-практ. посіб. Харків: Право, 2018. 184 с.
14. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. Т. 2. За заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків: Право, 2013. 1040 с.
15. Протокол №4 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини / Збірка договорів Ради Європи. К.: Парламентське вид., 2000. С. 52-53.
16. Філіппов С.О. Протидія транскордонній злочинності: глобальний контекст і реалії України: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 452 с.
17. Курилюк Ю.Б. Деякі сучасні кримінально-правові та кримінологічні аспекти забезпечення прикордонної безпеки держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 4 (19). С. 80-83.
18. Курс адміністративного права України: підручник. За заг. ред. О.В. Кузьменко. 3-тє вид., допов. Київ: Юрінком інтер, 2018. 914 с.
19. Адміністративна відповідальність: курс лекцій. За заг. ред. О.В. Кузьменко. Київ: Юрінком інтер, 2020. 568 с.
20. Крут К.О. Нелегальна міграція та нелегальний мігрант: зниження актуальності державного дозволу (міжнародний аспект). *Правові новели*. 2023. №21. С. 102-106.
21. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. За заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 680 с.
22. Забезпечення прикордонної безпеки правоохоронними органами системи МВС України в умовах воєнного стану: метод. рекомендації / кол. авт.: О.С. Юнін, В.В. Шаблистий, В.С. Березняк, Ю.Б. Курилюк та ін. Дніпро: ДДУВС, 2024. 40 с.
23. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Атіка, 2005. 1064 с.
24. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком інтер, 2018. 1104 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025